

Z jezikom **se sporazumevamo**, tj. izmenjujemo in posredujemo informacije, misli:

- z različnimi ljudmi, npr. **z mamom, očetom, znanci, neznanci**, ki nastopajo v različnih družbenih vlogah (oz. različnih družbenih razmerjih), npr. **kot starš ali učitelj, kot prijateljica, kot zobozdravnica, kot uradnik za poštnim okencem ali kot prodajalec** ipd.,
- v različnih okoljih in **okolščinah**, npr. **doma, v šoli, pri zdravniku, v trgovini, v domačem kraju**,
- z različnimi **nameni**, npr. **nekaj povedati, prepričati, navdušiti, vzgajati, uživati ob slišanem, prebranem**, in
- na različnih **področjih** javnega in zasebnega življenja npr. **pri dnevni opravi ali v prostem času, v šolstvu in izobraževanju, medijih, javni upravi, politiki, kulturi** ipd.

Družbene vloge, v katerih uporabniki jezika nastopamo, so lahko bolj ali manj formalne. Formalne vloge so določene s širšim družbenim soglasjem, navadno so (uradno) opredeljene z vnaprej določenimi pravicami in dolžnostmi, tudi protokolom, **neformalne vloge** pa so neuradne, značilne za prijateljske, družinske odnose.

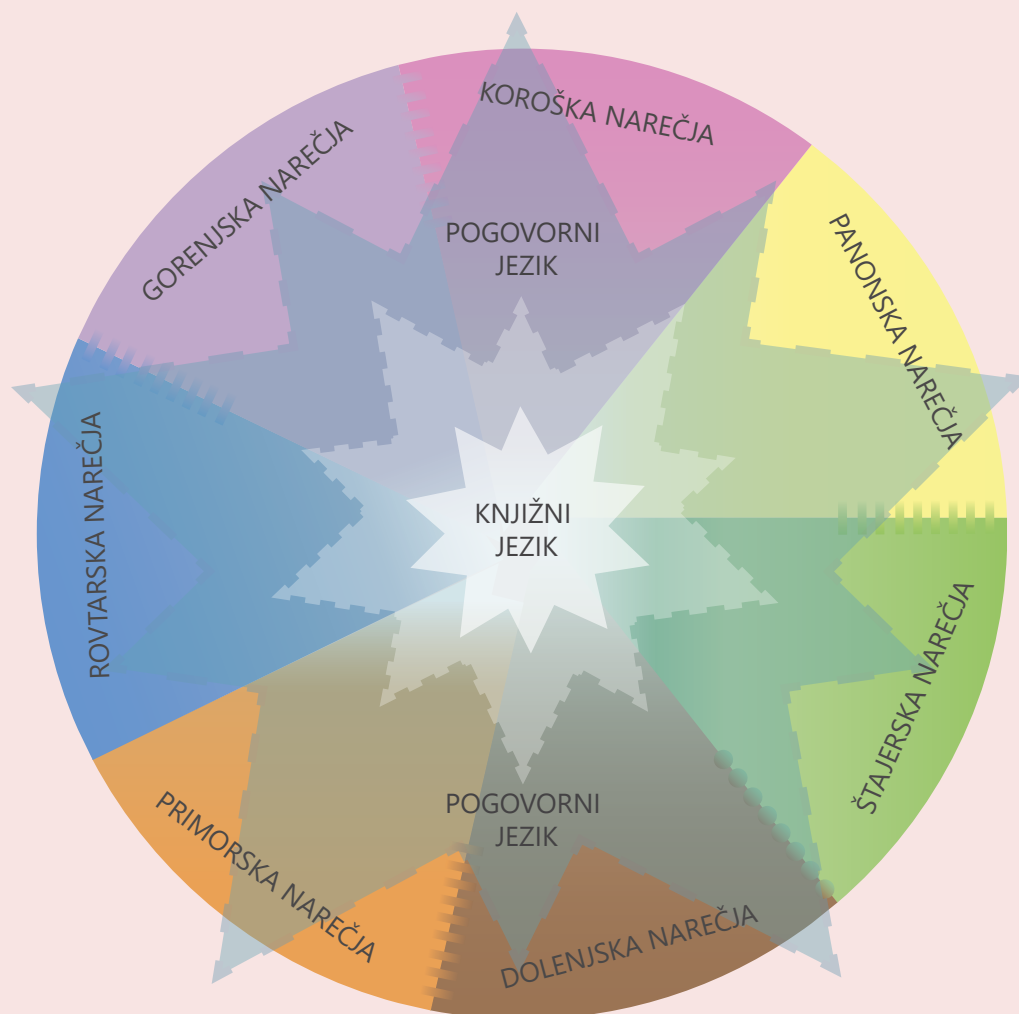
Bolj formalne vloge so npr. **učenec, predstavnik šolske skupnosti, učitelj, ravnateljica, uradna oseba**, neformalne pa npr. **prijateljica, brat, sošolec**.

Sporazumevanje, v katerem nastopamo v formalnih vlogah, je **formalno sporazumevanje**. V njem je vnaprej določeno hierarhično razmerje med udeleženci sporazumevanja, npr. **ravnatelj v razmerju z učiteljem, delodajalec v razmerju z zaposlenimi, razmerje med dvema učencema**.

Sporazumevanje, v katerem nastopamo v neformalnih vlogah, je **neformalno sporazumevanje**. V njem je razmerje med udeleženci sporazumevanja bolj sproščeno in pogosto vezano na bližje medosebne odnose.

Pri sporazumevanju izbiramo med različnimi jezikovnimi zvrstmi:

knjižnim jezikom, pogovornim jezikom in narečjem.

Kadar je naša vloga **formalna** in naslovnikov svojega besedila ne poznamo ali kadar z besedilom nagovarjamo večjo, raznoliko skupino naslovnikov, uporabljamo **knjižni jezik**.

Bolj kot je naša vloga **neformalna**, bolj poljubna je izbira jezikovne zvrsti, pri čemer je verjetnejša izbira raba pogovornega jezika ali narečja.

Raba jezikovnih zvrsti je vedno umeščena v konkreten čas, npr. **slovenščina iz prve polovice 20. stoletja je drugačna od današnje slovenščine**, in prostor, npr. **podoba pogovornega jezika in narečij se razlikuje po območjih**. Najbolj prostorsko neodvisen je knjižni jezik, a tudi rabo slednjega lahko zaznamujejo krajevne prvine. Jezikovna raba se razlikuje od posameznika do posameznika, npr. **jezikovni uporabniki razpolagamo z zelo različnimi jezikovnimi repertoarji**, ki jih oblikujejo naša jezikovna znanja, izkušnje, jezikovna prepričanja in stališča. Hkrati svoje jezikovne izbire prilagajamo konkretnim sporazumevalnim okoliščinam, npr. **prijateljski pogovor ob kavi, obisk pri zdravniku ali opravljanje izpita v šoli**, zlasti **družbenim vlogam**, ki jih v nekem trenutku opravljamo, in sicer glede na stopnjo formalnosti, npr. **enkrat v vlogi prijateljice, drugič strokovnjakinje in poznavalke področja, tretjič izpraševalke in ocenjevalke znanja**.

Jezik običajno uporabljamo na dva načina, tj. **govorno** in **pisno**, ki se razlikujeta tako pri tvorjenju kot pri sprejemanju sporočila. Poznamo tudi **slovenski znakovni jezik**, pri katerem se sporazumevamo s kretanjem.

Vse tri družbene zvrsti zapisujemo in govorimo.

Govorjeni **knjižni jezik** najpogosteje slišimo pri branju ali v govoru, na katerega se predhodno pripravimo, npr. **predstavitev referata**, **ustno ocenjevanje**, redkeje ga prosto govorimo.

Nasprotno **pogovorni jezik** pogosteje (prosto) govorimo, v zapisani obliki pa ga srečujemo predvsem **v neformalnih (neuradnih) sporočilih**, **v komentarjih na spletu**.

Narečje navadno govorimo, se ga pa tudi zapisuje, npr. **v literarnih delih**.

Slovenski knjižni jezik uporabljamo vsi uporabniki slovenskega jezika.

Gre za **enotno**, za celotni slovenski jezikovni prostor **bolj ali manj dogovorjeno, usklajeno** in **opisano** jezikovno zvrst. V rabi se uresničuje z nekaterimi prostorskimi (regionalnimi, krajevnimi) in individualnimi jezikovnimi značilnostmi njegovih uporabnikov.

Slovenski knjižni jezik je opisan (kodificiran) v različnih **priročnikih**:

- v **slovnici** je predstavljena njegova struktura, npr. **glasoslovne lastnosti, pregibanje, tvorba novih besed, skladenjska in besedilna raba**;
- v **pravopisnih pravilih** so opisana knjižnojezikovna načela, npr. **rabe velike in male začetnice, prevzemanja tujih besed, stave ločil, pisanja skupaj ali narazen**;
- v **slovarjih** je knjižni jezik prikazan z vidika posameznih izrazov, npr. **besed, besednih zvez, frazemov in pregovorov, strokovnih izrazov (terminov)**.

Glede na vrsto slovarja se v slovarjih lahko poučimo o pomenih izrazov (v **pomenskorazlagalnih slovarjih**), spremembah besed, njihovih pomenov in rabe v času (v **zgodovinskih slovarjih**), izrazni podobi jezika in problematičnih mestih (v **pravopisnih slovarjih**), splošnem jeziku (v **splošnih razlagalnih slovarjih**) in strokovnem jeziku (v **terminoloških slovarjih**).

S knjižnim jezikom se večinoma podrobneje seznanimo v šoli, **učimo** pa se ga vse življenje.

Razlikujemo **pisni** in **govorjeni knjižni jezik**.

Pri govorenem knjižnem jeziku so mogoče različne uresničitve – od branega govora do prostega govorjenja (z vsemi vmesnimi uresničitvami in kombinacijami).

Knjižni jezik uporabljamo, kadar nastopamo v vlogah, ki od nas zaradi svoje formalnosti, izpostavljenosti in vplivnosti zahtevajo **najvišjo stopnjo razumljivosti** ter **večjo skrb za vsebino in obliko besedila**, npr. **učenka pri pisanju prispevka za šolsko glasilo, starši pri sestavljanju opravičila otrokove odsotnosti od pouka, dijak pri izpolnjevanju vloge za štipendijo, ravnatelj pri sporočanju šolskih pravil, prevajalec pri prevajanju navodil za uporabo električnih aparatov, predsednik države ob nagovoru državljanom.**

Pogovorni jezik se uporablja na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru, a vedno s prostorsko obarvanimi različicami, npr. **pokrajinske pogovorne različice**, **govorice večjih mestnih središč**, pogosto pa tudi z različicami, značilnimi za posamezne družbene skupine, npr. **govorica mladostnikov**, **priseljencev**, **subkultur**.

Knjižni jezik in narečja na pogovorni jezik vplivajo, pogovorni jezik si od obeh zvrsti izposoja, hkrati pa tudi sam vpliva nanju, in sicer na vseh jezikovnih ravninah.

Pogovorni jezik nas spremlja od malih nog, a ga hkrati oblikujemo in prilagajamo vse življenje.

Pogovorni jezik navadno uporabljamo v manj formalnih in neformalnih, bolj sproščenih okoliščinah, v okoljih in skupinah, kjer naslovnike poznamo, smo z njimi v bližjem medosebnem odnosu, npr. v telefonskem pogovoru ali klepetu v spletni klepetalnici s prijatelji in znanci, pri sporazumevanju s sodelavci.

Pogovorni jezik se odziva na različne jezikovne in nejezikovne vplive, zato je npr. v njem veliko prevzetega izrazja iz tujih jezikov, **novejših besed** (neologizmov), **slengizmov** in **žargonizmov**, za katere imamo v knjižnem jeziku navadno drugačne, že ustaljene različice.

Slengizmi so inovativni izrazi, značilni za sporazumevanje v tesnih, **starostno ali interesno povezanih skupinah**. Raba slengizmov je značilna za **neformalno sporazumevanje mladostnikov**, pri katerem je pogovorni jezik ali narečje dodatno zaznamovano s prvinami, ki jih pogosto poznajo le pripadniki določene starostne skupine. Taki različici pogovornega jezika pravimo govorica mladih ali **sleng**.

Žargonizmi so nestrokovni izrazi, ki jih pri sporazumevanju o lastnem delu oz. specializiranih strokovnih temah uporabljajo **strokovnjaki in poznavalci določenega področja**. Raba žargonizmov je značilna za **manj formalno ali neformalno sporazumevanje**, pri katerem se v jezik vključujejo izrazi, ki niso del niti splošnega jezika niti uradnega strokovnega jezika (terminologije) področja in jih pogosto poznajo le poznavalci določene stroke. Tako različico pogovornega jezika imenujemo **žargon**.

Čeprav **pogovorni jezik** najpogosteje uporabljamo v vsakdanjih, praktičnosporazumevalnih besedilih, npr. v telefonskem pogovoru ali klepetu v spletni klepetalnici s prijatelji in znanci, pri sporazumevanju s sodelavci, se pojavlja tudi v:

- medijskih besedilih, npr. v pogovornih radijskih in televizijskih oddajah, kolumnah in komentarjih;
- umetnostnih besedilih, zlasti v dialogih v dramskih besedilih, filmih, stripih ipd.

Pogovornega jezika v zapisanih strokovnih in uradovnih besedilih ne uporabljamo.

Pogovorni jezik je pogostejše (prosto) govorjen, v zapisani obliki ga srečujemo predvsem v neformalnih sporočilih, npr. **SMS-ih**, na spletu, npr. **v klepetalnicah, v komentarjih pod novicami**.

Narečje je jezikovna zvrst, značilna za posamezen kraj, območje. V Sloveniji imamo **7 narečnih skupin**, 37 narečij in 11 podnarečij, ki se še naprej drobijo na manjše enote. Narečne skupine so: **gorenjska, dolenjska, štajerska, panonska, koroška, primorska** in **rovtarska narečna skupina**.

Narečje uporabljamo pri vsakodnevnem sporazumevanju z ljudmi, ki naše narečje razumejo, navadno na omejenem zemljepisnem območju.

Narečje se navadno govori, a vse pogosteje tudi zapisuje, npr. v umetnostnih besedilih, kot so pesmi v zbirki *Rozajanski serčni romonenj* Silvane Paletti in romani Marjana Tomšiča, npr. *Zrno od frmentona in Oštrigeca*.

Narečje se uporablja v govorjenih praktičnosporazumevalnih besedilih, narečne prvine pa tudi v medijskih besedilih, kadar želijo avtorji prikazati podobo kraja, njegovih govorcev, ali se približati naslovniku, npr. v oglasnih besedilih, zlasti za lokalne izdelke. Narečne prvine lahko slišimo tudi v odgovorih, komentarjih poslušalcev v kontaktnih oddajah ali v posnetkih odgovorov intervjuvancev s terena.

V Benečiji in Porabju imamo časopisa *Novi Matajur* in *Porabje*, ki sta zapisana v krajevnih narečjih.

Slovenska narečja so popisana v narečnih slovarjih in besedilnih zbirkah, prostorska predstavitev njihove besedne raznolikosti po tematskih področjih pa nastaja v Slovenskem lingvističnem atlasu (SLA).

Poleg **splošnega, vsakdanjega sporazumevanja**, izmenjavanja in posredovanja informacij in misli, se jezikovni uporabniki sporazumevamo tudi na različnih **specializiranih področjih**, npr. **v izobraževanju, znanosti, umetnosti, medijih, kulturi, politiki, upravi** ipd.

Področja se med seboj razlikujejo glede na:

- **predmet proučevanja** (vsebino), npr. **računalništvo, nogomet, aktualno dogajanje v državi**;
- **naloge** (funkcije), ki jih področje primarno opravlja, npr. **izobraževati, informirati, predpisovati** ipd., in
- **način, obliko** posredovanja teh vsebin **v različnih vrstah besedil**, npr. **v kratkih sporočilih, uradnih obrazcih, vabilu, pesmi, strokovnem članku, časopisni novici, kolofonu** ipd.

Glede na različna področja sporazumevanja razlikujemo pet osrednjih skupin **besedilnih vrst**:

- praktičnosporazumevalna besedila s področja vsakdanjega življenja, npr. pogovori, pozdravi, voščila, sporočila na družbenih omrežjih, sporočila kupcem o odpiralnem času, obvestila o dogodkih, vozni red;
- uradovalna besedila s področja uradovanja, zlasti javne uprave, npr. različni obrazci, pogodbe, odločbe o plačilu kazni za prehitro vožnjo;
- strokovna besedila z različnih strokovnih področij, znanosti, npr. leksikoni, enciklopedije, učbeniki, slovarji, znanstveni članki in razprave, poslovni načrt razvoja podjetja;
- umetnostna besedila z različnih področij kulture, npr. v prozi, npr. *Šnofijeva družina* Boštjana Gorenca in Mateja De Cecca, poeziji, npr. *Črvice pesmi* Andreja Rozmana Roze, in dramatik, npr. lutkovna predstava *Mojca Pokrajculja*, besedila v avdio-vizualni umetnosti, npr. dialogi v filmu *Gremo mi po svoje*, in
- medijska besedila, ki se uresničujejo prek različnih medijev in so namenjena različnim naslovnikom, npr. tedenske novice na šolskem radiu, komentar v Pilu, dnevnoinformativna oddaja na javni TV, potovalni blog vplivnice na družbenem omrežju.

Osrednja naloga **praktičnosporazumevalnih besedil** je hitro in učinkovito sporazumevanje, prenos in izmenjava informacij, misli zlasti o splošnih, vsakdanjih temah ob praktičnih, za jezikovnega uporabnika običajnih, ponavljajočih se dejavnostih.

Praktičnosporazumevalna besedila so vsakdanji pogovori ob različnih opravilih in dogodkih, klepeti na družbenih omrežjih, na ulici, v trgovini, pa tudi zapiski, nakupovalni listki in sezname opravil.

S praktičnosporazumevalnimi besedili, kot so obvestila na oglasnih deskah, vratih, objavah na družbenih omrežjih, obveščamo javnost o praktičnih zadevah, npr. o odpiralnem času, voznem redu.

Praktičnosporazumevalna besedila lahko vsebujejo prvine iz vseh družbenih zvrsti, odvisno od sporazumevalnega namena in okoliščin:

npr. **pri pozdravih** glede na različno stopnjo formalnosti razlikujemo med izrazito pogovornim **Oj!**, s katerim pozdravimo zgolj prijatelje in bližnje, pogovornima **Zdravo!** in **Živjo!**, s katerima pozdravimo znanca, **Dober dan!**, s katerim ogovorimo npr. ravnatelja, in **Pozdravljeni!** ali **Spoštovani!**, s katerima formalno nagovorimo naslovnika v zapisanem sporočilu.

V **uradovanih besedilih**, kot so npr. **različni obrazci, vloge, sodbe**, prevladujejo teme, vezane na sporazumevanje z **uradno osebo** ali osebo, ki nastopa v formalni vlogi, npr. **med uradnim uslužbencem na upravni enoti in posameznikom o postopku pridobivanja novega osebnega dokumenta, med prodajalcem in kupcem o kupoprodajni pogodbi**.

Za uradovalna besedila je značilna **izvršilna funkcija**, kar pomeni, da s temi besedili uradne osebe (lahko tudi v imenu uradne ustanove) hkrati izvršijo določeno dejanje, npr. **sodnik izreče kazen, občina izda privoljenje za organizacijo dogodka, stranka s pritožbo sproži upravni postopek** ipd.

Uradovalna besedila so tudi **zavezujoča**, npr. **ustava, zakoni, različne pogodbe**.

Uradovalna besedila imajo točno določeno obliko in zaporedje posameznih delov, npr. pogodba se začne z navedbo pogodbenih strank, sledijo pogodbeni členi, sklenejo jo podpisi strank, značilno izrazje, npr. poskusno delo, nastop dela, polni/skrajšani delovni čas, plačna tarifa, plačni razred, in ustaljene fraze (avtomatizmi), npr. Na podlagi 11. člena Zakona o delovnih razmerjih (ZDR–1, UL RS 21/13, 78/13 – popr. In 47/15 – ZZSDT) in Kolektivne pogodbe (KP).

So objektivna, brez ekspresivnih sredstev ter zaradi zahtev po jasnosti, natančnosti in enoumnosti v knjižnem jeziku.

Strokovna besedila obravnavajo vsebinsko zahtevnejša vprašanja, problematike in teme določenih specializiranih, strokovnih področij. V njih je osrednja **spoznavna funkcija**, kar pomeni, da so v besedilu logično izpeljane ugotovitve in argumentirana spoznanja. Taka besedila so npr. **znanstvene razprave in članki, disertacije, patenti**.

Strokovna besedila nas tudi **izobražujejo**, seznanjajo z različnimi strokovnimi temami, spoznanji in načrti. Taka besedila so npr. **učbeniki, članki v poljudnoznanstvenih revijah, leksikoni, enciklopedije, slovarji, poslovni načrt razvoja podjetja**.

V **strokovnih besedilih** so značilni **tipična besedilna zgradba**, sklicevanje na različne vire in literaturo, predvsem pa za posamezno področje značilno **strokovno izrazje ali terminologija**.

Strokovna besedila so objektivna, zaradi zahtev po jasnosti, natančnosti in enoumnosti v knjižnem jeziku.

Tipične prvine govornega pogovornega jezika strokovnjakov so t. i. **žargonizmi**. To so nestrokovni izrazi, za katere v stroki in knjižnem jeziku praviloma obstaja nevtralen (terminološki) izraz.

V **umetnostnih besedilih** prevladuje **estetska funkcija**, kar pomeni, da smo pri umetnostnih besedilih osredotočeni predvsem na način, na katerega je posredovana vsebina, ki je lahko zelo raznovrstna.

Za umetnostna besedila so značilni **ekspresivnost**, **preneseni pomeni** in vsa druga **slogovna sredstva** in strategije, s katerimi avtorji skušajo prikazati svoja razpoloženja, čustva in občutja, svoje videnje in doživljanje sveta.

V umetnostnih besedilih lahko zasledimo značilnosti **vseh jezikovnih zvrsti** in tudi **elemente iz drugih besedilnih vrst**, npr. *Slolvenski klasiki* **Boštjana Gorenca** so napisani v obliki časopisnih člankov, sporočil na družbenih omrežjih, e-pisem ipd.

Umetnostna besedila izkazujejo in izpričujejo pretanjeno poznavanje pomenov različnih besed in izraznih sredstev ter nenehno igranje z obliko in vsebino besed ter besedilnih obrazcev.

Umetnostna besedila se uresničujejo v vseh treh jezikovnih zvrsteh. Prevladuje sicer knjižni jezik, a vse več je umetnostnih besedil v pogovornem jeziku ali narečju, kot so npr. *pesmi v zbirki Rozajanski serčni romonenj* Silvane Paletti in *romani Marjana Tomšiča*, npr. *Zrno od frmentona* in *Oštrigeca*. Pri tem gre lahko za načrtno izbrano izrazno sredstvo avtorja ali za slogovno barvanje z zgolj posameznimi izrazi oz. tipičnimi skladenjskimi strukturami ali dialoškimi situacijami.

Medijska besedila so lahko v vseh treh jezikovnih zvrsteh.

Na način, ki je razumljiv splošni javnosti ali določeni ciljni skupini poslušalcev ali bralcev, obravnavajo raznolike teme – od splošnih do specializiranih tem. Objektivno ali subjektivno poročajo o novostih in dogodkih, zlasti tistih, ki so v javnem interesu.

Javni vseslovenski mediji, npr. **dnevnoinformativne oddaje na javnem radiu ali televiziji, besedila v časopisih *Delo*, *Dnevnik*, *Večer*, na predstavitvenih spletnih straneh različnih ustanov** ipd., so načeloma v knjižnem jeziku, v posameznih besedilih, npr. **v pogovornih oddajah, izjavah sogovornikov pri oglašanju s terena, včasih pri vodenju radijskega programa**, pa preiščeno posegajo po prvinah iz pogovornega jezika in narečij.

V nekaterih medijih slovenske skupnosti zunaj meja Slovenije, zlasti v Porabju in Benečiji, prevladuje raba narečja.

Pri tvorjenju medijskih besedil posegamo po vseh možnih **slogovnih sredstvih**, zato v njih najdemo preiščeno uporabljene prvine tako različnih jezikovnih zvrsti kot tudi drugih besedilnih vrst.